

De Holocaust: Wat wist meneer Prins?

*Een lessenserie bij de handreiking
Primaire bronnen bij geschiedenis*

/ Inleiding

Bij deze lessenserie hoort de handreiking Primaire bronnen bij geschiedenis. Hierin lees je over historisch redeneren, het omgaan met primaire bronnen en het belang van taal daarbij. De handreiking en lessenserie baseren zich op de principes van taalgericht vakonderwijs en bieden geschiedenisdocenten handvatten om expliciet aandacht te besteden aan de lees-, schrijf- en mondelinge taalvaardigheid van leerlingen.

Zie ook de andere twee lessenseries:

Algemene informatie

Doelgroep

Havo-vwo 3/bovenbouw vmbo-tl

Tijdsduur

Twee lessen van 50 minuten

Korte lesbeschrijving

De Holocaust is een belangrijk thema in het Nederlandse geschiedenisonderwijs. Tijdens deze lessen leren leerlingen dat wat nu bekend is over de dood van miljoenen Joden, tijdens de Tweede Wereldoorlog veel minder bekend was. Ze contextualiseren historische bronnen. Ze schrijven een historische verklaring, waarbij ze verwijzen naar de historische context en bewijs uit bronnen geven voor hun beweringen.

Centrale kwestie

Hoe kunnen de verschillen tussen de twee beschrijvingen van meneer Prins over de Jodenvervolgung worden verklaard?

Samenhang geschiedenis-Nederlands

Bij geschiedenis leren leerlingen om historische bronnen te analyseren en evalueren door ze te lezen, erover te praten en te schrijven. Vaardigheden die ze ook bij Nederlands leren en waarbij hogere orde denkvaardigheden een belangrijke rol spelen. Door expliciete lees- en schrijfinstructie en aandacht voor de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen, maken ze zich de vaktaal eigen die hoort bij geschiedenis en leren ze historisch redeneren.

Lesdoelen

- De leerlingen analyseren en evalueren historische bronnen met behulp van de historische context.
- De leerlingen schrijven een historische verklaring.
- De leerlingen construeren kennis over de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie, racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de Joden en de Duitse bezetting van Nederland.

Materialen

- bronnen
- werkbladen

Benodigde voorkennis

Kennis over het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog. Te denken valt aan:

- Kennis over de Holocaust (in Nederland). Te denken valt aan:
 - concentratiekampen
 - anti-Joodse maatregelen
- Kennis over de bezetting van Nederland. Te denken valt aan:
 - propaganda/censuur
 - terreur/onderdrukking

SLO, NOVEMBER 2023

Taaldenkgesprek

 15 min

- Projecteer een foto van Bergen-Belsen op het bord en vraag leerlingen wat ze zien.
- Vertel de leerlingen dat Mirjam Levie gevangen zat in Bergen-Belsen en dat ze in het kamp een dagboek bijhield.
- Laat de leerlingen het dagboekfragment van Mirjam Levie lezen (p. 6).
- Ga hierover met de leerlingen in gesprek. Vragen die je kunt stellen:
 - Waar gaat het fragment over? Wie kan het in eigen woorden vertellen? Wie kan aanvullen?
 - Ze wist dus niet wat er gebeurde met de Joden. Dat is vreemd toch? (Zet hiermee de leerlingen aan het denken en laat ze redenen geven waarom dit wel of niet vreemd is. Wanneer leerlingen er niet zelf mee komen, wijs ze dan op het jaartal van het dagboekfragment. “Ze schreef dit in 1944...” Blijf vervolgens stil, waardoor je de leerlingen aan het denken en redeneren zet.
 - Waarom wist Mirjam Levie zo weinig over de Holocaust? Zet de leerlingen hiermee aan tot redeneren. (De Nazi’s probeerden de Holocaust in Nederland geheim te houden, omdat er dan minder verzet tegen het wegvoeren van de Joden zou zijn). Mochten ze het lastig vinden, stel dan de vraag: zouden de Nazi’s daar misschien belang bij hebben?
- Bespreek waarom de kennis in het heden verschilt van de kennis die mensen toen hadden.

Taaldenkgesprekken zijn dialogen waarin leerlingen met elkaar en de leraar nieuwe kennis opbouwen en zo hun taalvaardigheid en denkvaardigheid ontwikkelen (Damhuis & Tammes, 2018). Hoe je deze gesprekken voert, lees je in de [handreiking Primaire bronnen](#) bij geschiedenis.

Doelen

 1 min

- Bespreek de doelen van deze les:
 - Je analyseert historische bronnen met behulp van de tijd waarin ze zijn geschreven.
 - Je verklaart verschillen tussen bronnen.
 - Je doet kennis op over de moord op de Nederlandse Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Historische context

15 min

- Vertel over het bekend worden van de Holocaust:
 - Leg uit dat de Nazi's probeerden om de Holocaust (in Nederland) geheim te houden, omdat er dan minder verzet tegen het wegvoeren van de Joden zou zijn.
 - De geallieerden ontdekten Holocaust door spionage en mensen uit Oost-Europa die getuige waren van de Holocaust. Deze getuigenissen kwamen op verschillende manieren in Engeland terecht.
 - De geallieerden vermeldde de Jodenvervolgung sporadisch in de media.
 - Nederlanders waren ooggetuigen van het wegvoeren van de Joden. Zij beschreven dit in hun dagboeken.
 - De volle omvang van de Holocaust werd pas na de oorlog duidelijk, door bijvoorbeeld de Tv-serie De Bezetting.

Leesopdracht

20 min

- Laat de leerlingen bron A en B in kleine groepjes lezen en vergelijken. De leerlingen kunnen gebruik maken van werkblad 1. Bespreek nadrukkelijk het gegeven voorbeeld.
- Bespreek wat opvalt. Ga tijdens de bespreking in op de verschillen tussen beide bronnen, het jaar van publicatie en hoe je terugziet wat meneer Prins op dat moment kon weten over de Holocaust.

Introductie

 5 min

- Projecteer deze tekst op het bord: “of je nu wordt vastgezet in Midden-Duitsland of dat je in het Auschwitzreservaat wordt gestopt, het zal maanden duren, na de oorlog, voordat je er dan uitkomt.”
- Bespreek of de schrijver van deze tekst kennis heeft van de Holocaust en of deze tekst waarschijnlijk tijdens of na de oorlog is geschreven. NB: dit fragment komt ook uit het dagboek van Mirjam Levi (les 1). Toen ze deze tekst schreef, was ze nog niet in Bergen-Belsen.

Introductie schrijfpdracht

 5 min

- Leg uit dat iets goed kunnen opschrijven belangrijk is. Lezers kunnen zo goed beoordelen of iemand gelijk heeft. Leg eventueel een link met het beantwoorden van open toetsvragen, het pws in de bovenbouw, of het schrijven van essays in vervolgoopleidingen. Het is bij geschiedenis belangrijk dat er bewijs geleverd wordt vanuit bronnen.
- Introduceer de schrijfpdracht: hoe kunnen de verschillen in de beschrijvingen over de Jodenvervolg worden verklaard?

Kenmerken van een historische verklaring

 5 min

Leg uit wat een historische verklaring is (waarom iets verandert). Kenmerken van een historische verklaring zijn: inleiding, bespreking te verklaren verschijnsel, verklaring en een conclusie. Het is belangrijk om deze kenmerken goed te bespreken. Licht toe hoe deze algemene tekstkenmerken kunnen worden toegepast in deze opdracht: inleiding, bespreking beide fragmenten (dagboek en autobiografie), verklaring voor de verandering en een conclusie.

Modellen

 5 min

- Schrijf al hardop denkend onderstaande tekst stap voor stap op het bord. Maak een paar keer een fout, wis dingen en verander woorden:
“Mirjam Levie wist in 1944 nog niet precies wat er gebeurde met de Joden in vernietigingskampen als Auschwitz. Dit komt doordat mensen dachten dat de Duitse berichtgeving propaganda was.”
- Benoem dat het voorbeeld een citaat geeft uit de bron en dat er uitgelegd wordt waarom Mirjam niet precies wist wat er gebeurde.

Schrijfpdracht

 20 min

- Vraag de leerlingen om de inleiding op werkblad 2 te lezen en benoem de elementen (introductie onderwerp, wat de lezer kan verwachten) en benoem kort de andere onderdelen van het werkblad.
- Beschrijf klassikaal artikel A op werkblad 2. Vraag een leerling om de kennis van meneer Prins te omschrijven en vraag een of twee andere leerlingen om feedback te geven op deze zin. Doe dit ook voor de zin over waarom meneer Prins niet alles wist. Let op dat er verbanden worden gelegd tussen de verschillende onderdelen, door frases zoals: “dit komt door”, of “dit kan worden verklaard met”.
- Vraag de leerlingen om artikel B samen te vatten en een conclusie te trekken. De leerlingen kunnen gebruik maken van werkblad 2. Deze opdracht kan eventueel als huiswerk worden opgegeven of bij het vak Nederlands worden gedaan.

Bespreken schrijfpodricht

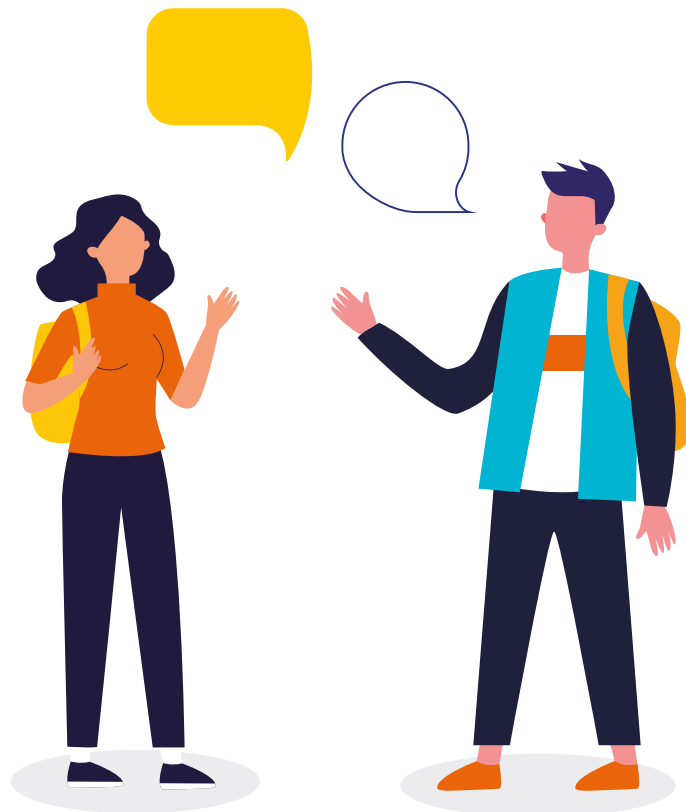
10 min

De leerlingen bespreken in tweetallen:

- welk verschijnsel ze verklaren;
 - de bewijzen uit de bronnen die ze gebruikt hebben voor de onderbouwing van hun verklaring.
- Inventariseer een of twee goede voorbeelden en bespreek ze klassikaal. Ga in op alle onderdelen van de tekst (verschil tussen beide bronnen, verklaring met behulp van de historische context).
 - De leerlingen herschrijven op de verkregen feedback hun eerste versie.

Gebruikte literatuur

- Boom, B. van der (2012). *Wij weten niets van hun lot*. Boom uitgevers.

Dagboekfragment van Mirjam Levie

In 1944 zat Mirjam Levie gevangen in het concentratiekamp Bergen-Belsen, waar tijdens de oorlog ongeveer 70 duizend Joden werden vermoord. Ze schrijft in haar dagboek (januari 1944):

Gisteren heeft op een van de bedden gestaan, niemand weet door wie geschreven: 'De laatste Joden gaan naar Auschwitz* om te worden vergast.' Een luguber geval, wat er precies mee bedoeld wordt, weet niemand. Misschien (God geve van niet) zullen we het later weten.

* Auschwitz: een vernietigingskamp waar ruim een miljoen Joden werden vergast.

Fragment uit: Boom, B. van der (2012). Wij weten niets van hun lot. Boom uitgevers.

Woordenlijst

- luguber: dreigend, angstaanjagend

D.H. Prins reisde in November 1940 van Den Haag naar Groningen. Op station Utrecht zag hij een grote groep Joden, onderweg naar een concentratiekamp. In zijn dagboek noteerde hij:

En met mijn trein werden Haagse Joden vervoerd naar Westerbork. En de trein, alsof hij die droeve last niet vervoeren kon haast, ging al trager verder het Noorden in, tot we 1 uur te laat in Groningen aankwamen, maar er was tijd genoeg en alles kon rustig en vlot doorgang vinden.

Fragment uit: Boom, B. van der (2012). Wij weten niets van hun lot. Amsterdam: Boom uitgevers.

Jaren later, toen meneer Prins met pensioen was, schreef hij een autobiografie. Bij het schrijven van deze autobiografie maakte hij gebruik van zijn dagboek. In deze autobiografie omschreef hij het fragment uit zijn dagboek (bron A) op deze manier:

Daar waren wij oog- en oorgetuigen van de wijze waarop Duitse SS'ers de opdracht van hun Führer uitvoerden. Blijkbaar was de greep van de dictator op ons land brutaler geworden. Er was besloten tot de stelselmatige uitroeiing. Op het eerste perron werd onder rauw gebrul, dat kracht bij moest zetten aan de stompen en stokslagen om een troep schamel geklede mannen en vrouwen, en angstig krijtende kinderen op te jagen naar een paar klaarstaande lege wagons, waar ze ingepropt werden. Naar Westerbork, vermoedde een van ons. Deze werkelijkheid overtrof ver de geruchten, die de laatste tijd in omloop waren. Daar zouden de mensen het vonnis moeten afwachten, een vonnis, dat Hitler en zijn trawanten aanduiden met de onmenselijke woorden, 'die Entlösung der Judenfrage', dappere strijders tegen hulpelozen! Een beeld dat mij nog lang in mijn somberste uren achtervolgde. En ik moest straks het woord voeren aan het graf van een goede vriend. Toen de twee wagons vol waren, werden ze gekoppeld aan onze trein. Aanzienlijk langzamer dan voor Utrecht ging de trein noordwaarts alsof de locomotief 'met veel leed begaan' slechts moeizaam voortkwam. En ik moest spreken.

Fragment uit: Boom, B. van der (2012). Wij weten niets van hun lot. Amsterdam: Boom uitgevers.

Woordenlijst

- autobiografie: verhaal waarin de schrijver het eigen levensverhaal beschrijft
- krijten: luidkeels huilen
- schamel: slecht
- trawanten: medestanders/medeplichtigen

Werkblad 1: analyseren en evalueren van de historische context in twee bronnen

Schrijf links een historisch gegeven uit bron A of B. Geef bij elk gegeven aan of deze wordt benoemd in bron A, bron B of in beide bronnen.

Historische gegevens	Alleen in bron A	Alleen in bron B	Aanwezig in beide bronnen
1. Op het eerste perron werd onder rauw gebrul, dat kracht bij moest zetten aan de stompen en stokslagen om een troep schamel geklede mannen en vrouwen, en angstig krijtende kinderen op te jagen naar een paar klaarstaande lege wagons, waar ze ingepropt werden [...]			
2. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			
3. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			
4. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			

Historische gegevens	Alleen in bron A	Alleen in bron B	Aanwezig in beide bronnen
5. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			
6. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			
7. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			
8. _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____			

Wat kun je opmaken uit bron A en wat uit bron B over wat de heer Prins wist over de Jodenvervolging?

Bron A

Bron B

Werkblad 2: Schrijfkader historische verklaring

Hoe kunnen de verschillen tussen de twee beschrijvingen van meneer Prins over de Jodenvervolging worden verklaard?

Inleiding

Veel mensen hebben in de loop van de tijd geschreven op de moord op de Joden. Deze beschrijvingen verschillen nogal van elkaar. In deze tekst ga ik aan de hand van twee bronnen en de tijd waarin ze geschreven zijn, verklaren waardoor de beschrijvingen van elkaar verschillen. Ik eindig met een conclusie.

Beschrijving bron A

Beschrijving bron B (Ga in op wat meneer Prins wist en hoe dat kwam.)

Conclusie (Leg kort uit waardoor de verschillen kunnen worden verklaard.)
